

O KREŠŤANSTVE A DNEŠKU

Prof. dr. Karol Nandrásky patrí k priekopníkom modernej slovenskej teológie. Narodil sa 2. 12. 1927 v Jelšave. Teológiu študoval v Bratislave a v Prahe (1948-1952). V roku 1958 obhájil doktorskú prácu z odboru Starej zmluvy na Bohosloveckej fakulte v Bratislave, kde pôsobí 40 rokov, od roku 1969 ako profesor. Na základe štipendia Nemeckého inštitútu pre Palestínu bol v r.1963 na študijnom pobyte v Palestíne a v r.1969-1970 na základe štipendia Svetovej rady cirkví na študijnom pobyte na univerzite v Göttingene. Publikoval celú desiatku vysokoškolských skrípt a množstvo článkov doma i v zahraničí z odboru biblických vied a európskych kultúrnych dejín. Dokončuje prácu Angelológia ako ideobiometeorológia, v ktorej moderne interpretuje "svet anjelov". V súčasnosti pôsobí ako profesor Evanjelickej bohosloveckej fakulty UK v Bratislave.

V posledných desaťročiach boli kresťania i teológovia iba trpení. Teraz ich odrazu spoločnosť prizýva do rozhovoru a očakáva od nich i celkom "vážnu radu". Ako sa cítite zoči-voči tomuto očakávaniu?

Sú to veľmi zmiešané pocity, ktoré ma v tomto súvisе ovládajú. Pri pohľade na kresťanstvo dneška zápasí vo mne skepsa a nádej.

Iste bolo dôležité, aby sme sa s komunistickou minulosťou radikálne rozišli, ešte dôležitejšie sa mi zdá, aby sme tomuto kroku, tomuto procesu naozaj porozumeli. Ako rozumiete nedávnej socialistickej minulosti Vy, ktorý sa na dejiny pozeráte z biblickej perspektívy?

Aj keď mnohí, ale najmä tí, ktorí sa dívajú na dejiny zblízka (mikroskopicky), vidia v nich len chaotický zápas protichodných síl a tendencií, ja sa pokúšam dívať na ne aj z odstupu (makroskopicky) a chápem ich ako na seba nadväzujúce dejstvá drámy, v ktorej neskoršie dejstvá treba chápať v súvisе s predchádzajúcimi. Inak sa nám môže stať, že si budeme počínať ako ten, kto oneskorene prišiel do divadla, a pretože nepoznal dej drámy, začal tleskať na celkom nevhodnom mieste a úplne otáznym hrdinom.

Chcem tým naznačiť, že naša terajšia situácia súvisí s predchádzajúcou epochou komunistickej nadvlády, čo sa všeobecne uznáva a zdôrazňuje, ale už menej sa chce vidieť, že aj komunistická epocha súvisela s tým, čo ju predchádzalo. Preto chcem pripomenúť, že napriek protikladnému politickému deleniu Európy na "Západ" a "Východ" treba vidieť, že aj marxizmus zrodila tzv. západná kultúra a že sa inde sotva mohol zrodiť. Vznikol predovšetkým ako kritika sociálnych neduhov kapitalistickej spoločnosti. Prvé hlavné idey socializmu ako prví artikulovali tzv. "utopickí", v skutočnosti však kresťanskí socialisti 19. storočia, ktorí vyrástli na strome už vtedy silne degenerovaného kresťanstva európskych cirkví, ktoré chceli obnoviť. Tu niet miesta, aby sme to podrobne rozvádzali, ale v súvisе s dnes tak

zatracovaným marxizmom treba povedať toľko, že samotná hlavná idea marxizmu, idea "raja" na zemi, je biblickou ideou, ktorá sa v rôznych obmenách tiahne Bibliou od prvých kapitol po poslednú. I keď marxizmus vyšľahol spod zeme ako svetlo vulkánov, jeho mesianizmus v podobu úsilia dosiahnuť ľavý raj komunizmu je sekularizovanou podobou v Cirkvi ešte v stredoveku uduseného biblického mesianizmu, zameraného na vládu sociálnej spravodlivosti a všesvetového mierového spoluzitia národov.

Nie je mojou úlohou, ale úlohou marxistov skúmať, prečo sa nimi hlásaný "skok do slobody" nielenže nevydaril, ale sa zmenil na "salto mortale" komunistickej totality, v ktorej sa ťažko dýchalo a ktorá nakoniec klesla pod ťarchou vlastnej nemohúcnosti, ideovej sterility a skostnatenosti. Práve pre tú finálnu vlastnú nemohúcnosť komunistickej moci v novembri 1989 nebol potrebný žiadny útok na nejaký "Zimný palác" a z dnešnej perspektívy sa to, ako komunisti odovzdávali svoje miesta vo vtedajšom parlamente, javí skoro ako tragikomická fraška.

Totalita sa zosypala ako domček z karát a začalo ďalšie dejstvo našich dejín. Charakterizuje ho *transformácia* na všetkých úsekoch života spoločnosti počnúc priemyslom a hospodárstvom končiac kultúrou či zdravotníctvom. Celá transformácia sa nesie v znamení "trhového princípu", pričom sa často hovorí a píše o transformácii od starej spoločnosti k spoločnosti novej a od hodnôt starých k novým hodnotám a pod. To "nové" sa rado zdôrazňuje ako čarovný prútko či zaklínadlo (alebo medový motúz?), ktorým sa zakrýva, že v celej transformácii ide o nanajvýš *staronové*, čo tu už kedysi bolo, takže v transformácii ide vlastne o jednu veľkú *reštauráciu* starých, dávno známych pomerov.

Mám dojem, že nie ste týmito porevolučnými "novinkami" iba nadšený. Očakávali ste, že nás to, čo sme prežili, povedie k niečomu úplne novému?

Popri staronových problémoch, akým je aj nedoriešená štátnosť Slovenska, nové je len to, že sa privatizuje obrovský štátny majetok, ale to, kam sa smeruje, nie je nič nové. Možno malá krajina, akou je aj naša vlasť, ani nemá možnosť experimentovať a snažiť sa o niečo nové. Možno nemáme na to ani dost tvorivých síl. Je isté, že je ľahšie kopírovať a zavádzať formy hospodárskeho života, ktoré sú známe. Stáva sa to priam nutnosťou, keď sme ekonomicky na dne a ťahá nás z neho udica medzinárodného menového fondu. Žiaľ, aj samotná transformácia sa deje dosť bezhlavo, pretože "noví" radikáli z pravice sa usilujú predovšetkým rozbiť všetko, čo súvisí so socializmom, a preto nepestujú moderný kapitalizmus (v ktorom štát vôbec nezahadzuje zo seba všetku zodpovednosť za ekonomický vývoj), ale pestujú "antisocializmus", ako kedysi komunisti pestovali "antikapitalizmus" a v ňom chceli nájsť kontúry socializmu. Takým počínaním sa skutočne môže stať, že sa následkom našich vlastných chýb dostaneme na úroveň krajín tretieho sveta a svoju cestu z dnešnej hospodárskej krízy predĺžime o desaťročia. Západný kapitál nad tým plakať nebude. Skôr naopak. Zlaté teľa kapitálu, okolo ktorého roztáčame náš odzemok, nepozná totiž zmlovanie a teší sa iba zo ziskov, ktoré ho robia tučnejším a robustnejším.

A ako sa s touto minulosťou vyrovnali kresťania a cirkvi? Priviedla ich bolestivá konfrontácia s marxizmom a socializmom k novému poznaniu, prípadne i k určitému programu?

Proces, ktorý sa odohráva v cirkvách, celkom bezprostredne súvisí s celospoločenským procesom a jeho trendom, aj keď sa odohráva predovšetkým v ideovej rovine.

Komunistická totalita zredukovala pôsobenie cirkví na chrámy a kresťanov degradovala na druhoradých občanov. Preto bolo samozrejmé, že kresťania privítali jej pád s veľkou úľavou,

s vďakou Bohu a s mnohými očakávaniami širšieho priestoru a nových možností pôsobenia. A skutočne sa cirkvám otvorili brány nielen nemocníc a sociálnych ústavov, ale dostali sa aj do rozhlasu a televízie, a to nielen v podobe správ z rôznych príležitostí, ale aj v podobe pravidelných náboženských programov. V týchto však, žiaľ, pôsobia prevažne dojmom veľmi vzdialeného sveta, ktorý vysiela ťažko zrozumiteľné signály. V súvisi s transformáciou spoločnosti aj v cirkvách v mnohých prípadoch došlo k personálnym zmenám, niekde i k novým ústavám a cirkvi sa hlásia o niekdajšie majetky, školy, budovy, polia i lesy. S neváhajúcou samozrejmou si nárokuje všetko späť, celkom ako svetské organizácie. Predstavitelia cirkví poukazujú na nepriateľský postoj komunistickej totality k náboženstvu a ako politický svet aj oni vidia príčinu všetkých, i duchovných nedeuhov v komunistickej minulosti. V nej sa prehrávajú, balzamuujú svojich mŕtvych a vôbec nemajú strach z toho, že sa môžu stať sofnými stĺpmi ako Lótova žena.

Mňa desí samozrejmý nárok cirkví chcieť všetko späť a vôbec si nemyslím, že by korene duchovnej úbohosti, biedy a degenerácie cirkví siahali len do doby komunistickej totality a že tá je príčinou všetkého duchovného marazmu, ktorý pokrýva cirkevné polia. Cirkvi majú preda spoločnú dvetisícročnú duchovnú tradíciu, ktorá zostala spoločnou so západnými cirkvami aj za politickej nadvlády komunizmu. Cirkvi tvoria jeden ideový strom, ktorý počas dejín roztrhol svoje konáre do všetkých končín sveta, ale ten strom v záhrade európskej kultúry zostal a skornatol prv, ako na javisko európskych dejín vtrhol marxizmus. Možno povedať, že popri nesociálnosti kapitalizmu práve degenerované kresťanstvo európskych cirkví tvorilo dobrú pôdu pre jeho ťaženie. Chcem tým povedať, že kríza náboženstva a cirkví je staršieho dáta ako vznik a vláda komunizmu. Dnes sa to zamlčuje a nechce vidieť. Otázkou je len, či sa to deje vedome, z pohodlnosti alebo pre stratu pamäti následkom pokročilej sklerózy v povedomí cirkví.

Treba snáď krízu novoveku i vznik socializmu vidieť v úzkej spojitosti s krízou novovekého kresťanstva?

Podľa mňa genetický kód červotoču v ideovom nábytku cirkví a ideových molí v ich duchovnom rúchu vedie až k tomistickej scholastike 13. storočia, kedy bola vybudovaná teológia (vyhlasovaná za filozofiu "perennis"), ktorá sa v rímsko-katolíckej cirkvi dodnes pokladá za oficiálnu náuku a ktorá interpretovala kresťanstvo pomocou vtedy rozšíreného aristotelizmu. V tejto metafyzicko-realistickej interpretácii sa stala dominantnou (ako u Grékov) dimenzia priestoru a nie dimenzia času (procesuálnosti), ktorá dominuje v hebrejskom svete biblických prorokov a u Ježiša Krista. Následkom tejto statickej, antitetickej a substancializujúcej interpretácie sa stalo, že napr. "nebo" i "peklo" sa *lokalizovalo* v priestore, miesto toho, aby sa týmito výrazmi klasifikovali dejinné (i osobné) *situácie*, t.j. procesy v dimenzii času, ktorý je dominantnou vládou Boha ako všetko dianie zhodnocujúceho Faktora. Tomistická interpretácia urobila z biblickej metafory metafyziku substancií, z obraznej reči realistickú (zvecnenú) objektivitu. Preto ak E. Dobschütz za mieru helenizácie raného kresťanstva pokladal to, ako v jeho nazeraní víťazila dimenzia priestoru nad dimenziou času, potom treba povedať, že v tomistickej scholastike 13. storočia došlo k víťazstvu helenizácie kresťanstva, keď v Cirkvi palmu víťazstva nezískal Kristus, ale Aristoteles.

Tomistická interpretácia kresťanstva práve preto neznamenala vysvetlenie života a tisícročných nádejí kresťanskej Cirkvi, ale naopak, došlo k jeho zatemneniu a potom zatmeniu, na ktorom, žiaľ, nič nezmenila ani Lutherova reformácia. Luther sa síce snažil odstrániť celý aristotelický základ teológie, ale Melanchthon zmenil smerovanie Lutherovho úsilia. Reformácia nedokázala posvätiť humanizmus a renesanciu a v duchovných dejinách Cirkvi predstavuje len krátke "babie leto", po ktorom rýchlo nastala ideová jeseň, keď slnko teizmu a kristianizmu v európskej kultúre postupne zapadlo a v kresťanských cirkvách nastala

stáročná ideová noc a ideová zima, uprostred ktorej zostarnutý strom kresťanstva stojí holý, bez lístia a plodov, vystierajúc ramená suchých konárov k nebesiam.

Počas novovekého vývoja cirkiev zoslarla, "šediny ju obsypali" a, povedané slovami proroka Ozeáša, "stala sa bezcennou nádobou, po ktorej nik netuži". Francúzsky kresťanský historik R. Mehl už v šesťdesiatych rokoch písal, že od kresťanstva sa ľudia odvracajú ako od čohosi mnohokrát vyskúšaného. Preto práve ešte koncom minulého storočia došlo k rozchodu cirkvi a kultúry, keď Cirkev bola vyhodaná z lode európskej kultúry do chladných vln mora ako biblický Jonáš, ktorý utekal opačným smerom, ako ho Boh posielal. Práve tu, uprostred chladných vln mora, poslal Boh kresťanským cirkvám východnej Európy "veľkú rybu" v podobe "obludy" komunizmu, ktorá nás zhltila ako neposlušného Jonáša a štyridsať rokov vládila v svojom žalúdku. Bola to situácia medzi životom a smrťou, ale bola to situácia, v ktorej sme sa ako kresťania mali niečomu naučiť. Mali sme vstúpiť do seba, pretože Boh sa na tejto štyridsaťročnej púšti prihováral k srdcu cirkví, aby spoznali svoje tisícročné hriechy, svoj útek pred Bohom, keď počas dejín vybudovali iba sakrálnokultické, t.j. akési imaginárne spoločenstvo, ktoré nie je schopné niesť ťarchu problémov tohto sveta.

Zdá sa mi, že sme sa počas tej štyridsaťročnej cesty púšťou komunistickej nadvlády ako kresťania pramálo, ak vôbec niečomu, naučili. Práve preto po páde totality ani v cirkvách nedochádza k regenerácii, ale vládne v nich zatiaľ len snaha po reštaurácii starých pomerov. Predstavitelia cirkví chcú pokračovať tak a tam, kde prestali pred komunistickou nadvládou, a to je svedectvom ich duchovnej biedy a tuposti. Zamotávajú sa do postojov požadujúcich a nárokuje si všetky niekdajšie hmotné prostriedky celkom tak, akoby si chceli zaistiť dobrú rentu. To všetko robia bez toho, že by vedeli ponúknuť, čo im Boh zveril tak aby po tom ľudia úprimne zatúžili. V tejto ich neschopnosti osloviť ľudí dneška je aj príčina toho, že sa nespĺnili ich očakávania, že dôjde k masovejším návratu do cirkví. Naopak, aj tí, ktorí zo zvedavosti prišli, odchádzajú a viac sa nevracajú, nehovoriac o tých, ktorí nie sú schopní vrátiť sa "k starej viere otcov".

Z toho, čo ste povedali, je zrejmé, že kresťanstvu nepomôže, ak sa vráti o štyridsať rokov späť k svojej starej podobe. Pomôže nám ako východisko "návrat do Európy"?

Mňa aj ten zaujíma viac po duchovnej, ideovej stránke. Ak som spomenul, že cirkiev a kultúra sa rozišli ešte koncom minulého storočia, keď sa zosypal aj most tzv. liberálnej teológie, potom musím konštatovať, že nech je európska kultúra dneška taká či onaká, jedno je isté, že nie je kresťanská. Na Západe sa už desaťročia píše o tzv. "pokresťanskej spoločnosti" a "pokresťanskej kultúre", ktorej literatúra artikuluje skúsenosť neprítomnosti Boha. Návrat do Európy po stránke kultúrnej a ideovej znamená návrat do tejto kultúry. Preto mnohí predstavitelia cirkví, ktorí to zvetrili, začali blokovať kultúrne a ideové kontakty. Iba tzv. "mladšie" nehistorické cirkvi "pašujú" k nám rôznych misionárov, ktorí prichádzajú misionovať Slovensko, kde je ešte 15 až 30-percentná návštevnosť chrámov, na rozdiel od 1 až 3-percentnej návštevnosti v Spolkovej republike Nemecko. Celkove však predstavitelia tzv. historických cirkví (najmä rímskokatolíckej) zaphávajú (potichu, ale usilovne) všetky diery a kanály, ktorými by mohli čosi "západné" k nám prenikať. Je to krátkozraké počínanie, ktoré nepomohlo ani predstaviteľom komunistickej totality. Preto aj snahy vytvoriť na Slovensku čo len kultúrne a duchovne nejakú "farskú republiku" môžu skončiť iba rovnakým nezdarom a fiaskom. Kto iní ako predstavitelia cirkví by mali vedieť, že duch – podobne ako vietor – vanie kam chce, a neplatí to iba o Duchu Svätom. Miesto duchovnej izolácie potrebujú aj kresťania práve naopak vystaviť sa vetrom súčasnosti, ak nechcú žiť len ako zazobané, domestikované husi, ale chcú mať dar letu "divých husí" autentického kresťanstva, ktoré sú schopné viesť rozhovor aj s tými, čo pre veľkú priepasť nie sú schopní vrátiť sa k starej viere otcov.

Myslíte si, že aj Európa by sa mala kamsi vrátiť. Prečo sa tak dramaticky rozišla so svojou kresťanskou minulosťou? Spôsobil to iba konflikt náboženstva s vedou?

Priepasť medzi náboženstvom a vedou je nesmierna a mnohí v nej duchovne umierajú, ale momentálne myslím na tú priepasť, ktorá sa rozprestiera medzi tým, čím by cirkvi mali byť, a tým, čím sú. Keď F. M. Dostojevskij v románe *Démony* pomocou evanjelií interpretoval svoje skúsenosti s komunistickým hnutím v Rusku a básnickou skratkou ho prirovnával k stádu sviň posadnutých démonmi z Lukášovho evanjelia, vyslovil aj proroctvo, že príde deň, keď sa démonmi posadnutý chorý uzdraví a sadne si k nohám Ježišovým. Od tej doby sa vietor skutočne obrátil, zástupy opustil duch komunizmu, ale cestu k nohám Ježišovým nenachádzajú, a to predovšetkým preto, lebo jeho reprezentácia v cirkvách ich skôr odpudzuje ako priťahuje.

Európskou kultúrou už polstoročie šumí v divadlách (aj u nás) potleskom doprevádzaný refrén: Boh sa od nás vzdialil a jeho stáda satanici pasú (Brecht: Baal). To je z možných kritik najradikálnejšia kritika toho, čo sa v cirkvách súčasnosti odohráva. V európskych kultúrnych dejinách ju voči cirkvám po Lutherovi a Kierkegaardovi výrazne artikuloval už spomenutý Dostojevskij v známej poéme o Veľkom inkvizitorovi, ktorý sa priznal, že predstaviteľia Cirkvi "poopravili" Krista, keď ním danú slobodu pozmenili tak, aby bola únosná pre ľud. Ako prvý však túto najradikálnejšiu kritiku voči svojej židovskej "cirkvi" vyslovil Ježiš Kristus, keď jej predstaviteľom vmietol do tváre, že ich otcom je diabol, a nie Abrahám, ako si to samospravodlivo nahovárali. Spomínam túto radikálnu kritiku preto, lebo aktuálne letí kultúrnou krajinou Európy a predstaviteľia cirkví – ak majú byť braní vážne – musia sa jej vystaviť celým srdcom a neschovávať pred ňou hlavu do piesku.

Ako kristianista zhrňujúc musím povedať, že v procese, ktorý prebieha v spoločnosti i v cirkvách, nejde o "nové nebo a novú zem", v ktorých spravodlivosť prebýva, ale o množenie mračien na starom nebi a o motanie sa v staronových priepastiach starej zeme, ktorá volá, ba priam reve po vykúpení z bolesti a útrap, keď v technickom ohľade sme sa síce stali bohmi, ale v mravnom ohľade idiotmi.

Vaša kritika súčasného kresťanstva pripomína svojou radikálnosťou reformáciu 16. storočia. Alebo je ešte radikálnejšia?

Kresťanstvo súčasnosti sa nachádza v dileme: alebo sa radikálne obnoví, alebo bude patriť minulosti. Preto to, čo cirkvi dneška potrebujú, nie je reštaurácia, ale taká transformácia, akú uskutočnil Ježiš Kristus pri svojom prvom príchode na svet.

Vieme, že sa každoročne obnovuje hmotná tvár zeme, ba aj oblohy, keď sa mení na slnečnú a teplú oblohu jari a leta, takže v prírode nastáva "nové nebo a nová zem". Aj zvieratá každoročne menia svoje "kožuchy"; ba aj had zhadzuje starú kožu, aby sa v nej neudusil. Dvetisícročné kresťanstvo cirkví v svojej terajšej historickej podobe tiež zostarilo a skornatelo tak, že potrebuje zhodiť zo seba pancier, ktorý ho dusí. Podľa mňa kristianizmus (autentické kresťanstvo) ako vlastná mesiánska miazga starého stromu sa stiahol do jeho koreňov. Nezomrel, ale spí, čakajúc na svoje jarné vzkriesenie.

Znamená to, že ešte veríte v obnovu Cirkvi?

Ako celku nie. Ja verím v obnovu veci Božej v dejinách a v súvisi s tým očakávam, že Cirkev vydá požehnaný plod, ktorý by sa stal zárodkom takého nového vývoja. Očakávam, že sa v cirkvách postupne rozvinie zápas medzi starým a novým, veď najlepší synovia cirkví už vyše polstoročia stoja jednou nohou v cirkvi a druhou mimo nej a sú ťahaní "von", mimo

cirkev, aby tam realizovali svoje kresťanstvo. Zápas medzi novým a starým nepôjde bez novej interpretácie kresťanstva, jeho života a sveta, pretože interpretácia osvetľuje alebo zatemňuje krajinu nášho nazerania. Obrat môže priniesť len svetlotvorná interpretácia, ktorá odhalí drámu našich kultúrnych dejín s kresťanstvom uprostred.

Ak M. Heidegger uprostred "rastúcej tmy sveta" volal, že nás už môže spasiť len nejaký boh, mne sa zdá, že nás môže spasiť už iba druhý príchod Kristov, ktorý by vyvolal v našich kultúrnych dejinách podobnú transformáciu ako jeho prvý príchod, keď nastal koniec starého antického sveta a otvorila sa cesta do nového veku. Preto za rozhodujúcu pokladám odpoveď na otázku: čo znamenajú biblické obrazy, ktoré zvestujú druhý príchod Kristov? V tomto súvisi ma zvlášť priťahuje jav katolíckeho modernizmu, ktorý bol v roku 1907 encyklikou *Pascendi* odsúdený a po odsúdení ktorého podľa protestantského historika P. Sabatiéra v európskej kultúre nastalo ticho ako po Ježišom ukrižovaní.

Zhovárал sa: *Imrich Sklenka*